

Utdanning gir helse

Det var en solrik ettermiddag i 1990 i landsbyen San Pedro ved den praktfulle innsjøen i borgerkrigsrammede Guatemala. Marimbamusikk hørtes i det fjerne. I en lysning i skogen ble det sunget, danset og deklamert dikt. Mayaene hadde fest. Etter en stund ble sangen monoton og stemningen anspent. Plassen var omringet av kamuflasjekledde, tungt bevæpnede soldater.

Anne Gitte Hertzberg

anne.gitte.hertzberg@legeforeningen.no
Tidsskriftet

Jeg klarte å komme tilbake til sentrum av landsbyen, som også var fylt av regjerings-soldater. Et ektepar så at jeg var redd og tilbød meg å være sammen med dem. Pastor Emilio Battz er maya tzutuhil-indianer, født og oppvokst i San Pedro og gift med lærer Ester Ramirez de Battz fra hovedstaden. Engasjert fortalte de at de en uke senere skulle åpne en ny skole. De offentlige skolene i omegnen underviste kun i en håndfull obligatoriske fag, og nivået var lavt. De fleste barna i landsbyen sluttet etter ett til to år og lærte aldri å lese og skrive. Foreldrene prioriterte å holde dem hjemme som arbeidskraft. Ester og Emilio ønsket å undervise i de obligatoriske fagene, med fordypning i språk, i tillegg til kultur og kristendom. Det leide lokalet var slitt, uten møbler og innlagt strøm. Elevene skulle ha med papir og blyant selv, og det fantes ingen lærebøker. Fire lærere var ansatt, men det var knapt midler til å lønne dem. Med minimale ressurser ønsket de å gi barna i landsbyen en solid ballast i livet og mulighet for en bedre fremtid. Den store drømmen var eget skolebygg. Min opprinnelige plan for denne reisen var å besøke Panama hvor jeg var utvekslingsstudent på videregående skole, men på grunn av den spente situasjonen der ble ruten i stedet lagt til Guatemala. Heldigvis – samme dag som jeg skulle ha ankommet Panama, invaderte USA landet for å styrte leder og hær-sjef Manuel Noriega. Det tilfeldige møtet med Ester og Emilio ble opptakten til et engasjement som til nå har vart i 20 år. I 2008 ble resultatet dokumentert på film (ramme 1).

Økende voldskriminalitet

I 1996 ble det undertegnet en fredsavtale mellom myndighetene i Guatemala og geriljakoalisjonen URNG (Guatemalan

National Revolutionary Unity). Avtalen avsluttet en 36 år lang borgerkrig preget av ufattelig brutalitet mot sivile, spesielt maya-folket. Krigen etterlot rundt 200 000 døde og omfattende ødeleggelser. Mer enn en million mennesker ble drevet på flukt, de fleste i hjemlandet. Men volden tok ikke slutt etter fredsinnngåelsen. I 2008 ble 6 200 mennesker drept – i et land med rundt 13 millioner innbyggere (1). Hovedstaden, Guatemala by, har en av verdens høyeste drapsrater (2). De kriminelle gjengene med sine karakteristiske tatoveringer, maras, preger de største byene. Nye medlemmer rekrutteres som følge av håpløsheten som møter unge mennesker uten utdanning og uten jobb (3). Amnesty International har de siste årene meldt om økende voldsbruk, spesielt mot kvinner og jenter. Denne kjønnsbaserte volden, «femicide», er ekstremt brutal. Ofte bortføres ofrene, de utsettes for seksuelle overgrep og tortur, drepes og lemlestes (4).

Det har skjedd forbedringer i samfunnet, men løftene i fredsavtalen er langt fra oppfylt (5). Den politiske viljen til å gjøre noe med fattigdomsproblemene er nærmest fraværende. Rundt 75 % av befolkningen, de fleste mayaindianere, lever under fattigdomsgrensen. Skoleverket er dårlig utbygd, utdanningsnivået er lavt og analfabetismen høy. Redd Barna melder at bare en femdel av barna utenfor byområdene fullfører 6. klasse, lavest er tallet for jenter (6).

På landsbygda er ofte tilgangen til helse-tjenester svært dårlig. Det finnes et offentlig helsetilbud, men dette er preget av lav standard og knappe ressurser (7). Infeksjonssykdommer som tuberkulose, malaria, meslinger og kikhoste er årsak til hyppige sykdomsutbrudd og dødsfall hos mange barn. Andre faktorer som kan forklare den høye barnedødeligheten er ensidig ernæring, dårlig hygiene og utilstrekkelig medisinsk pleie (8).

Det nytter

I San Pedro i dag ser vi tydelige tegn på at Ester og Emilio har arbeidet hardt og målrettet. I 2000 sto det nye skolebygget ferdig,

Ramme 1

Filmer fra prosjektet i Guatemala

Helsesenteret i mayaland. En film ved Anne Gitte Hertzberg og Focus Films Bjørn Fredheim og Merete Stubhaug. Se filmen på www.tidsskriftet.no

Det er også laget tre filmer fra skolene og området rundt, se www.guatemalaschools.no

etter betydelig dugnadsinnsats og stadige byggestopp på grunn av pengemangel. Colegio Bethel er rustet til å ta imot 400 elever fra barnehagenivå til 9. klasse. Ved hjelp av utenlandske midler har det utviklet seg et stabilt tilbud av høy kvalitet. Ekteparet har også åpnet en ungdomsskole i fjellandsbyen Panyeban, som ligger 1,5

times kjøretur unna. Emilio tar filmteamet og meg med for å vise frem den nye skolen der undervisningen foreløpig foregår i et halvferdig bygg. Ved siden av skolen ligger et helsesenter, landsbyens eneste helsetilbud. Vi blir tatt imot av sykepleieren som er alene på vakt. Hun viser oss rundt og forteller om sin arbeidshverdag preget av minimale ressurser på alle områder mens pasienter med et bredt spekter av lidelser strømmer til. Til lunsj får hun assistanse fra en kollega (ramme 1).

Begrenset tilbud

På vei ned fra Panyebar kjører vi forbi en krokrygget og mager eldre kvinne. Emilio forteller at hun bor alene, er kronisk psykotisk og nesten ikke tar til seg mat. Legen ved det offentlige helsesenteret i San Pedro kan bekrefte at folk sjelden søker hjelp for psykiske problemer. Og dersom de gjør det, finnes det ikke noe tilbud i form av medikamenter eller annen type behandling i landsbyen. Psykotiske pasienter kan legges inn i sykehus i andre byer, men ved utskrivning blir de kun utstyrt med en resept de neppe har råd til å løse inn. Vanligere er det at innbyggerne kommer til helsesenteret med infeksjoner i luftveier og mage- og tarmsystemet eller forskjellige typer hudlidelser. I tillegg til infeksjonsbehandling kan senteret tilby vaksiner, oppfølging av svinerskap, småkirurgi og liknende tjenester. Mange føder hjemme med assistanse fra senterets sykepleiere.

Personalet har liten tilgang på faglig oppdatering og debatt. Senteret får tilsendt nasjonale retningslinjer de skal følge. De ansatte

Helsetjenesten for de 13 000 innbyggerne i San Pedro La Laguna er utilstrekkelig

kan delta på enkelte kurs, men har ingen tidsskrifter, heller ikke adgang til Internett. Ved behov for mer krevende utredning og behandling må pasientene reise til sykehuset i Sololá på den andre siden av innsjøen (9). Her mangler ofte nødvendig utstyr, og de som har anledning, reiser videre til større sykehus i Guatemala by eller Quetzaltenango.

Helse og kultur

Gjennom sitt virke har Ester og Emilio sett behovet for en rekke tiltak som kan forbedre befolkningens helse. Elevene ved skolen får årlig helsesjekk og tilbud om å delta i det nasjonale vaksinasjonsprogrammet. Det er innført et daglig måltid, og etter måltidet pusses tennene. Barna har

Guatemalas nasjonaldag 15. september. Gatene fylles av feirende elever fra Colegio Bethel og andre skoler – en synliggjøring av et imponerende livsverk. Alle foto Bjørn Fredheim/Focus Film

regelmessig fysisk aktivitet. En øyelege fra hovedstaden har vist lærerne hvordan de kan sjekke elevenes syn. Lærerne underviser årlig i førstehjelp, hygiene og ernæring, og denne undervisningen er også for foreldrene.

Maya-folket har opplevd århundrer med undertrykkelse, og Ester har helt fra starten av vært opptatt av å styrke elevenes selvfølelse og kulturelle identitet. Hun mener det er viktig for deres psykiske helse. Som ledd i dette arbeidet setter hun opp teaterforestillinger i landsbyen. Første gang vegret elevene seg for å delta, nå er det kamp om hovedrollene. Det arrangeres skoleturer til ruinbyen Tikal hvor elevene får se rester etter mayaenes storhetstid i regionen. Dette er en severdighet mange turister, men få mayaer har sett. Ester begynte å la elevene gå i tog på nasjonaldagen. Hun vil at de skal kjenne seg stolte over å komme fra Guatemala. Tidligere ble denne dagen knapt markert i byen, nå har den utviklet seg til en fargesprakende og gledesfylt folkefest.

Høye mål

På ny tar Emilio oss med på kjøretur, denne gangen et stykke utenfor sentrum av San Pedro. Han viser oss hvor han vil bygge sykehus. Foreløpig finnes det ingen penger til dette prosjektet. Emilio peker og forklarer hvilke avdelinger han ser for seg. På tilbaketuren blir vi stoppet av en politipatrulje som spør om vi er på vei til neste landsby. De ønsker i så fall å eskortere oss. Det er landeveisrøvere i området. Emilio affiseres lite og fortsetter å beskrive sine planer. «Det er et stort udekket behov for sykehus-

Skolegrunnleggerne Ester Ramirez de Battz og Emilio Battz

tjenester, ikke bare i San Pedro, men også i omkringliggende landsbyer. Mange er syke, og det finnes ikke sykehus i nærheten. For flertallet er innleggelse i sykehus umulig. Reisen er rett og slett for dyr. Vi må gjøre noe raskt!» sier han. På samme måte som han for mange år siden beskrev sitt imaginære skolebygg, tegner han nå et bilde av et velfungerende sykehus som skal tjene den trengende lokalbefolkningen. Skoledriften har gitt ringvirkninger, og det generelle utdanningsnivået i San Pedro er forbedret. Alle avgangselever ved Colegio Bethel fortsetter utdanningen i større byer. Neste år returnerer en tidligere elev fra spesialisering i pediatri i utlandet, noe som

ville vært utenkelig for kun få år siden. Og attpåtil er hun kvinne! Tenk hva lokal tilgang på barnelege vil bety. Kan hende vil hun i fremtiden få arbeid ved det nye sykehuset?

Oppgitte interessekonflikter: Forfatter var prosjektets første bidragsyter og har samlet inn midler fra bl.a. Rotary i Kristiansand. Etter hvert har prosjektet fått støtte fra bidragsytere i flere land.

Litteratur

1. Narcoviolencia afecta a Guatemala. Univision 11.2. 2009. www.univision.com/content/content.jhtml?cid=1835076 [22.11.2009].
2. Johansen AØ. Risikotransport. Magasinet 25.7. 2009. www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001090068475&tag=item&words=riskotransport [22.3.2010].
3. NUPI. Hvor hender det? Mellom-Amerika i smeltingen. Operasjon Dagsverk 2007. Del 9: Mellom-Amerika er i vinden. [www.hvorhenderdet.nupi.no/Artikler/2007-2008/Mellom-Amerika-i-smeltingen/\(part\)/9](http://www.hvorhenderdet.nupi.no/Artikler/2007-2008/Mellom-Amerika-i-smeltingen/(part)/9) [22.11.2009].
4. Amnesty international. Guatemala: No protection, no justice: killings of women (an update). www.amnesty.org/en/library/info/AMR34/019/2006 [22.11.2009].
5. Conciliation resources. Key texts and agreements. www.c-r.org/our-work/accord/guatemala/key-texts.php [23.3.2010].
6. Lund IK. Skole gir fremtidshåp til Guatemalas barn. Redd Barna 4.5. 2007. www.reddbarna.no/default.asp?V_ITEM_ID=14028 [22.11.2009].
7. Guatemala – demokratisering og kulturelt mangfold. Oslo: Instiutt for menneskerettigheter, 2001. www.jus.uio.no/smr/om/aktuelt/arrangementer/historikk/old/intro_guatemala.pdf [22.3.2010].
8. Plan: For og med barn. Landfakta: Guatemala. www.plan-norge.no/Om%200ss/Landfakta/Latin-Amerika/Guatemala/Guatemala.aspx [22.11.2009].
9. Kolstrup N. Hva er det som ligger i veien? Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 1958–9.

Manuskriptet ble mottatt 24.11. 2009 og godkjent 8.4. 2010. Medisinsk redaktør Siri Lunde.

Elevene har gymnastikk på timeplanen og bruker skolegården aktivt i friminuttene